

LOS VAN GOD om God

Oorsprong van het
grensoverschrijdende IK

LOS VAN GOD om God

Oorsprong van het
grensoverschrijdende IK

Henk Groenewegen

Schrijver: Henk Groenewegen
Coverontwerp: H&E, Den Haag
ISBN: 978 94 6492 0918
© 2023 Henk Groenewegen
Uitgeverij Brave New Books

I

DE ONTWIKKELING VAN HET *IK*

Proloog	7
Was het maar waar	9
Ontstaan het huidige <i>ik</i>	13
Bronnen van het <i>ik</i>	19
Het collectieve <i>ik</i>	31
Ik zijn of <i>ik</i> worden	35
Het buiten-de-Box durvende <i>ik</i>	43
De blinde vlek in het volwassen <i>ik</i>	47
Het verbeelde <i>ik</i>	51
Het behoedzame <i>ik</i> uit het paradijs	57
Het atheïstische <i>ik</i> in de Bijbel	65
Het uitdagende <i>ik</i>	69
Het lerende <i>ik</i> van Abraham	73
Het ontwrichtte <i>ik</i> van Jakob	77

PROLOOG

Dit boek gaat over de illusie van het mondige *ik*, het huidige, het heersende, het overvraagde, het van alles moerende *ik*.

Het *ik* dat inmiddels nauwelijks nog kan voldoen aan de voortdurend complexer prestaties die het lijkt te moeten leveren.

Dit *ik* is ontstaan vanuit een vroeg middeleeuws misverstand omtrent de God van de Bijbel. Binnen het toenmalige Christendom vormde zich al spoedig het beeld van een God die, in ruil voor eerbied en geloof, weleens iets extra's deed voor 'de zijnen'.

Waardoor het voor-zichzelf-ik ontstond dat we momenteel in en om ons heen zien. Een God van wie je met braaf gedrag op gunsten kunt hopen, wie wil dat niet? Ook na het verminderen van de invloed van de kerk en de God van die kerk blijft die oerbekommernis om het eigen hachje bestaan. Maar als dat ik-gerichte dus ook zonder kerk en Christendom overeind blijft, waar komt dan dat 'met zijn allen voor ons eigen'- ik van Van Kooten en De Bie vandaan?

Terwijl elk godsbeeld in de Bijbel verboden was domineert tot op de dag van vandaag nog steeds dit corrupte, want willekeurige, met lievelingetjes werkende, godsbeeld. Waarom is het sinterklaasgehalte van het biddende *ik* – 'geef Heer dit en laat Heer dat' – zo hardnekkig?

Daarnaast gaat dit boek over een ander *ik* en een andere God dan de bij de meeste mensen bekend staande God. Het gaat over het onbekende *ik* en de beschermde identiteit van de God van de Bijbel.

En ten slotte kijken we in het diepe van de angst die het christelijke *ik* gemaakt heeft tot wat het nu is. Angst voor het heilige, het numineuze¹ in de natuur, het bovennatuurlijke, het grillige van het Lot.

¹ In het Christendom zijn de bovennatuurlijke, onverklaarbare dreigende en betoverende oerkrachten in de natuur verward geraakt in de voorstelling die men zich maakte van de God van de Bijbel.

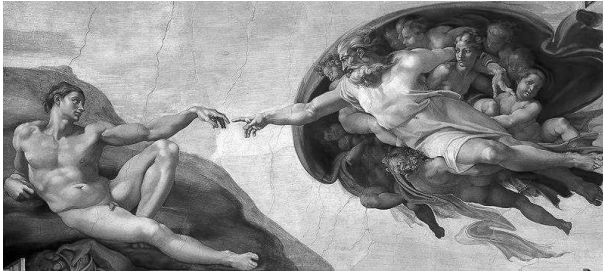
In het Christendom wordt, zoals we zullen zien, geen onderscheid gemaakt tussen wat wij het Lot noemen en de God van de Bijbel. Oeroude angst voor het numineuze. Denk bijvoorbeeld aan de pro-life mafia, die gedreven wordt door de angst hun God, die via de natuur immers het Leven zelf is, boos te maken! Door bijvoorbeeld zelf je leven te beëindigen, voordat het alle ellende die het verder nog voor je in petto had, op je heeft kunnen botvieren. Degenen die daar in geloven noemen dat zonde.

Maar de vraag is of zonde in het Christendom en in de Bijbel hetzelfde is, of misschien niet? In vrijwel elk hoofdstuk van dit boek is een stukje tekst, een verhaal uit de Bijbel te lezen dat openingen biedt uit de traditionele, tijdgebonden voorstellingen die het Christendom zich er in de loop der eeuwen over heeft gevormd.

De geciteerde bijbelteksten zijn gekozen uit de *NBV*, Nieuwe Bijbelvertaling 2004, tenzij anders is vermeld.

Den Haag, winter 2022 - zomer 2023

WAS HET MAAR WAAR

De vingers van de God en de mens op de beroemde schildering van Michelangelo bereiken elkaar net niet. En wat de schilder er in zijn tijd ook mee heeft willen vertellen, wij kunnen er de uitdrukking 'van God los' aan verbinden.

Als ze je 'van God los' noemen heb je waarschijnlijk iets gedaan wat bij je omstanders niet in goede aarde viel. Iets 'wat niet hoort'. Je hebt met vuurwerk naar de politie gegooid of zo. Het klinkt geïrriteerd.

Het kan ook bezorgd klinken. En diepzinnig. Je opa zegt over jou en je generatiegenoten: 'Er groeit momenteel een generatie op die God niet meer kent.' Goedbedoelde milde kritiek. Opa zegt: 'Vroeger werden wij mensen in toom gehouden door angst. Wij 'vreesden' God. We stelden ons de figuur God uit de Bijbel voor als een geheimzinnige macht, die als je niet deed wat hij zei je mores zou leren.' Uit die angst ontstond het soort angstvalligheid dat men fatsoen noemde, of moraal. Je moet je fatsoen houden. Dat niet doen heette 'zonde'. Kortom, opa begrijpt het wel, denkt hij, 'vroeger wisten wij wat we hoorden te willen. We werden in toom gehouden door het strenge toezicht van onze God. Dat was niet ideaal, maar je had wel houvast over wat je te doen stond.'

De huidige generatie heeft die imaginaire, godsdienstige aansturing van vroeger niet meer. De mensen moeten momenteel zelf uitmaken wat ze willen met hun leven. In zijn boek *De egel dat ben ik* van Toon Tellegen, zegt de egel op bladzijde één:

'Ik wou dat ik wist wat ik wilde'.

God kwijt?

Terug naar 'van God los', wat is er dan na opa en zijn tijdgenoten losgelaten? Wat is dat dan, 'God'? Misschien wel bijna niks. Want wat bedoelen mensen met 'God'? De God van de Bijbel? Of misschien wat ze zich bij dat woord God allemaal hebben voorgesteld, en zich hebben verbeeld? De God waarmee ze opgevoed zijn. Wat ze in hun gedachten zagen als ze het over, of tegen hun God hadden? Dat complex van het grillige, onzichtbare dat ons boven het hoofd hangt en waar je pech en geluk mee kunt hebben. God was het toeval in eigen persoon, en aangezien het toeval niet weg is en de kansen op geluk en pech ons nog steeds boven het hoofd hangen, zijn we misschien alleen het woord 'God' daarvoor kwijt, maar niet ons afhankelijkheidsgevoel van het toeval.

Het programma van het concert des levens

Dan is wat niet meer gelovigen hebben losgelaten: het etiket 'God' voor de oerkracht in alle leven. Het icoontje 'God' op hun bureaublad is misschien weg, maar het programma dat daar onder valt, ergens op de achtergrond achter hun scherm, is blijven werken.

Dat 'iets', dat 'programma' dat heilige, geheimzinnige, gevaarlijke, grillige, dat eeuwenlang God genoemd werd en in de hoofden en harten van mensen hen motiveerde, noemde Darwin² 'evolutie'. Evolutie is een absoluut, louter willen in alle leven. Groeikracht die in alles en ook in ons vooruit wil. *Survival of the Fittest* noemde hij dat mechanisme. Wat zich het beste aanpaste aan de omstandigheden om zich heen kwam verder, de rest viel af.

Pure, niets ontziende vitaliteit is het, die alle kanten die het op kan, en ook gaat. Het is de oerkracht van de natuur die eeuwenlang in godsdiensten, ook de christelijke, werd toegeschreven aan hun 'almachtige' godsbeeld. In de 'almacht' van de christelijke God zat de oerkracht van alle leven die wij nu evolutie noemen.

² Charles Darwin, geoloog en evolutionair bioloog, 1809-1882

Schepping en evolutie?

Binnen het Christendom is men lang boos geweest op Darwin omdat hij het ontstaan en de voortgang van alles in het leven 'evolutie' noemde. 'NIETES' zeiden veel christenen, 'Ontstaan en voortgang van alles in het leven hebben we te danken aan onze God!' Hadden ze maar nagedacht voor ze dat boos gingen roepen. En zich afgevraagd wat het leven eigenlijk is en doet voor ze hun God als de Dader van dat alles gingen uitroepen! Dan hadden ze gezien wat het leven allemaal aanricht, en wat ze dus deden door hun God als de Aanrichter van dat alles aan te wijzen. Met het excuus dat niet die God, maar wij mensen het leven gemaakt zouden hebben tot wat het is, vererger je je godsbeeld alleen maar. Want als je als Maker van Alles niet eens fatsoenlijke mensen kan maken, had je er natuurlijk helemaal nooit aan moeten beginnen.

Tedere afstand

Met dat kleine stukje niets tussen die naar elkaar uitgestoken handen van de Adam daar en de God, heeft Michelangelo, behalve alles wat hij daarmee vertelde, misschien ook iets in beeld gebracht over de hoofdpersoon in de Bijbel.

Het lijkt er op dat de Adam daar die God heeft losgelaten. Of zelf is losgelaten. Maar het zou ook kunnen zijn dat de schilder ons het omgekeerde laat zien. Dat ze elkaar niet hebben kunnen bereiken. Nooit. Dat Michelangelo ons die God toont terwijl hij Adam de hand reikt zonder zich te laten beetpakken. De hele Bijbel door zien we die God als enige buiten bereik blijven. En nooit iemand meer nabij zijn dan op gepaste, tedere, afstand.

Dan zou 'van God los' ook de eigenlijke boodschap van de Bijbel kunnen zijn. Van wat je je bij 'God' voorstelt afscheid leren nemen. De opdracht je eigen denkbeelden bij 'God', alles wat je voor God houdt, leren los te laten. Je geen beeld meer vormen bij het woord God. Dat is misschien wel juist wat gevraagd wordt in het bekende beeldverbod:

Exodus 20: ³Vereer naast mij geen andere goden. ⁴Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hierboven is of van iets beneden op de aarde, of in het water onder de aarde is. ⁵Kniel voor zulke beelden niet, vereer ze niet.

Maak geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hierboven is houdt ook in: vorm je dus ook geen beeld -van de God van de Bijbel. Ga de vraag naar God niet langer meer beantwoorden, met geen enkel beeld. Maar houdt die vraag open. En verdedig die open vraag tegen de antwoorden, de verbeeldingen. Te beginnen bij die van jezelf.

Maar wij zelf dan?

Als wij ons vergissen in elke voorstelling die wij ons maken van de God van de Bijbel, hoe zit het dan met de beeldvorming over onszelf? Is daar ook iets mee mis? Vergissen wij ons misschien ook in onszelf? Als we 'ik' zeggen, waar hebben we het dan over? Zijn wij dan wel wat wij denken?

ONTSTAAN VAN HET HUIDIGE IK

De voorstelling die we ons maken over ons *ik* is in de loop van ons bestaan als mensheid veranderd, geëvolueerd van bijna anoniem naar toenemend aanwezig. Tot, in onze tijd, naar de overtreffende trap van aanwezig zijn die 'influencing' heet, beïnvloeding. Het *ik* is toenemend in beeld, het heerst. Zeg: 'Ik mag er zijn' en het twittert opgestoken duimen om je heen. Maar wat stel je je daarbij voor? Om te beginnen 'wie zegt dat?' En wat bedoel je met 'er zijn'?

Enige vorm van influencing is natuurlijk van alle tijden. In feite doen we er allemaal aan, we moeten wel. Onszelf presenteren in het leven. De één kan dat beter dan de ander. En degenen die dat het beste kunnen, de ergsten, noemen we influencers. Een aparte soort van influencing vind je nog steeds binnen het Christendom. Daar heetten ze getuigen. Die willen wat zij denken, hun mening of geloof, overbrengen op anderen. In feite willen ze dus overtuigen.

Beïnvloeding houdt ons al heel lang in zijn greep. Vanaf het moment dat wij mensen leerden praten en woorden konden verzinnen voor de dingen om ons heen en in ons, hebben we de kunst ontwikkeld om behalve woorden voor waarneembaar bestaande dingen ook woorden te verzinnen voor niet-waarneembaar bestaande dingen: goden, heilige plichten en idealen. De influencers van het eerste uur waren dan ook sjamanen, priesters en ayatollahs. En de eerste meningen waren uiteraard geloofswaarheden.

Tot op de dag van vandaag zijn meningen dat altijd gebleven, geloofswaarheden! In elke mening zit geloof, zij het dat we ons dat meestal niet bewust zijn en ook niet meer weten welk geloof.

Pikorde

Door dat nieuwe extra, ons vermogen tot het vormen van een mening, veranderde de natuurlijke pikorde waarin de mensen georganiseerd waren. Die pikorde werd oorspronkelijk door fysiek sterkeren aan zwakkeren opgelegd. Maar wie niet sterk waren maar wel slim ontleenden aan het vermogen ons niet-bestaande dingen te verbeelden, nieuwe macht, geestelijke! Geestelijke Overmacht.

Zij verkondigden opdrachten van Boven, waaraan gehoorzaamd moest worden. Dat veranderde de pikorde der mensen drastisch. Spierballen legden het af tegen spierballentaal. De verbaal sterkeren, die namens hogere machten spraken, kregen het voor het zeggen. Zij hadden de godsdienst uitgevonden. Die uitvinding van godsdiensten veranderde onze natuurlijke pikorde in een bovennatuurlijke, een veel sterkere, effectievere.

In de boeken van Yuval Harari³ is te lezen dat ons vermogen om in taal meningen en (geloofs)opdrachten te creëren, ons blijvende overmacht heeft gegeven over alle andere levende wezens. Tegen ons bovennatuurlijke geweld kon het natuurlijke geweld niet op.

Beschaving

Maar betekent dit nu dat er in elke meningsuiting iets bovennatuurlijks zit? Is iedere opinie dan uit de lucht gegrepen? En gewelddadig? Ook iets als pacifisme?

Is dat niet overdreven? Zit er werkelijk in elke mening iets dat gehoorzaamheid eist, een belang? Zelfs als ik zou zeggen dat ik je vrij wil laten in je mening? Eis ik dan niets? Waarom zeg ik dat dan tegen je? Ik wil met mijn mening iets bereiken, bij jou. Ik wil je overtuigen. Van mijn belangeloosheid.

Dat wij het geweld in onze meningsuiting niet overal meer opmerken is te danken aan wat wij beschaving noemen. Als wij mensen elkaar beleefd een hand geven denken we geen van beiden aan geweld en aan het ontstaan van dat ritueel van handen schudden. Ooit, in de prehistorie, toen we, in berenvel gehuld, elkaar vanuit het woeste struikgewas tegenkwamen en van elkaar schrokken, kan dat gebaar ontstaan zijn. 'Kijk, ik heb geen wapen in mijn hand.' 'Oké, ik ook niet.'

Inmiddels hebben wij steeds beter geleerd om netjes met ons geweld om te gaan. We hebben het gedomesticeerd, getemd. Maar dat hoeft niet te betekenen dat het afwezig is. Misschien is beschaving onze manier om ons geweld voor onszelf en elkaar te verbergen. Als er nog maar één gevulde koek op de schaal ligt, zal ik hem aan jou

³ Yuval Noah Harari, historicus en filosoof geb. 1976

aanbieden. Ongemerkt onderdruk ik iets in me dat zegt: 'Hier met die koek!' Dat lijkt in elk geval een stap vooruit! Overigens, hoewel omgangsvormen wel altijd in beweging zijn, bewegen ze niet altijd vooruit.

Verruwing

Ook in onze gesprekken is vaak onmerkbaar geweld aanwezig. Pas boven een bepaald niveau, bij stemverheffing bijvoorbeeld, merken we het op. Als wij zinnige, leerzame, intense gedachtewisselingen kunnen hebben en de mening van de ander tot op zekere hoogte kunnen verstaan, is dat te danken aan de kansen die je kreeg om dat te leren. Als je niet geleerd hebt je geweld te temmen, of dat niet kan leren, ben je iemand met een kort lontje. Ga je lopen schreeuwen in een menigte van gelijkgezinden, of je komt op tv in *De rijdende rechter*.

De laatste tijd, in de nieuwe wereld die aan het ontstaan is, beginnen onze beschaving, onze beleefdheid en onze goede manieren minder goed te werken. Ons originele geweld begint overal door te breken. Om ons heen, in ons, in onze media en op onze pleinen. Natuurlijk is ons aangeboren, natuurlijke, redeloze geweld nooit echt weg geweest. Maar momenteel komt ons primitieve geweld vanonder haar beschaafde camouflage meer en meer aan de oppervlakte. Het wordt zichtbaar in de manier waarop menigtes overal op de wereld reageren op elkaars grote monden.

Je kunt het zien aan het feit dat onze originele gelovigheid meer en meer haar overmacht herneemt over ons beschaafde relativiseringsvermogen. Geloof en wedergeloof schallen uit de megafoons van voor- en tegen abortusgezinden en spatten van de spandoeken af. Het geluids- en geloofsvolume van anti- en pro- belijdende menigtes op straat en in de media, begint dat van het voormalige kruistochtenthousiasme te benaderen. Het factchecken in de media raakt in de verdrukking. De voormalige, beschaafde meningsuiting verloopt van wisseling van gedachten naar botsing tussen beweringen.

Onze beschaafdheid bladdert af. Ons *ik* kan niet langer op zijn beloop gelaten worden, het behoeft aandacht en vergt wat extra vragen over zichzelf. Is het wat het denkt te zijn? Doet het wat het denkt te doen? Kan wat we denken te willen, deels ook komen uit eerdere, diepere drijfveren? Natuurlijke drijfveren, overlevingsdrang, iets dierlijks, een restant in ons brein overgebleven uit de oertijd, dat we als een soort DNA gemeen hebben met langgeleden uitgestorven voorgangers? Zijn we wel ooit wat wij denken dat we zijn, en doen we wel ooit wat we denken dat we doen?

In de Bijbel wordt dit onvermogen tot zelfkennis van het *ik* beschreven als een raadsel. Hoe kan het dat ik telkens weer blijk niet gedaan te hebben wat ik wilde en steeds opnieuw juist deed wat ik niet gewild had? De apostel Paulus heeft deze impasse binnen het *ik* bondig geformuleerd in zijn uitspraak:

*Het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik. (SV Romeinen 7:19)*⁴

Hij heeft gemerkt dat zijn wil niet zo sterk is als hij had gedacht. Sommigen van ons die ervaring hebben met (vormen van) verslaving, zullen daar iets van herkennen. Wie dat niet heeft kan langer gevangen blijven in de illusie van 'waar een wil is een weg': als je iets echt wilt, lukt dat en als je het niet bereikt wilde je het niet echt genoeg.

Paulus zegt in *Romeinen 7:22,23*

Innerlijk stem ik vol vreugde in met de wet van God, maar in alles wat ik doe zie ik die andere wet. (SV)

Hij ontdekt in zichzelf tegenover zijn wil een andere wil, een onmerkbaar moeten dat sterker is dan zijn eigen wil. Tegenover zijn eigen besliste keuze voor het alternatieve, emanciperende ont-snappende gedrag dat hij wil ontlenen aan de God van de Bijbel voelt hij een tegen-wil, een verborgen moeten dat hem ongemerkt tot een ander gedrag bleek te hebben gebracht dan hij zich had voorgenomen. Opvoeders zullen dit misschien herkennen in zichzelf

⁴ In déze woorden van de Statenvertaling (SV) uit 1619 is de tekst bekend geworden.